

**ARCHIV FÜR MITTELALTERLICHE
PHILOSOPHIE UND KULTUR
АРХИВ ЗА СРЕДНОВЕКОВНА
ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА**

**Sofia, 2013
София, 2013**

Алманахът се издава с подкрепата на
Националния фонд за научни изследвания

Editorial Board

John Demetracopoulos (Patras)
Wouter Goris (Amsterdam/Köln)
Andrei Plesu (Bukarest)
Pasquale Porro (Bari)
Stefan Sanjakoski (Struga)
Bogolub Šijaković (Beograd/Nikšić)
Carlos Steel (Leuven)

Издателски съвет

Янис Деметракопулос (Патра)
Ваутер Хорис (Амстердам/Кьолн)
Андрей Плешу (Букурещ)
Паскуале Поро (Бари)
Стефан Санджакоски (Струга)
Боголюб Шиякович (Белград/Никшич)
Карлос Стил (Лувен)

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

- © Tzotcho Boiadjiev, Georgi Kapriev, Andreas Speer,
Herausgeber, 2013
© „Изток-Запад“, 2013

INSTITUT FÜR MITTELALTERLICHE PHILOSOPHIE UND KULTUR

**ARCHIV
FÜR MITTELALTERLICHE
PHILOSOPHIE
UND KULTUR
Heft XIX**

Herausgegeben von
Tzotcho Boiadjiev, Georgi Kapriev
und Andreas Speer

ИНСТИТУТ ЗА СРЕДНОВЕКОВНА ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА

**АРХИВ
ЗА СРЕДНОВЕКОВНА
ФИЛОСОФИЯ
И КУЛТУРА
СВИТЪК XIX**

Издаван от
Цочо Бояджиев, Георги Каприев
и Андреас Шпеер

HINWEISE ZUM ZITIEREN УКАЗАНИЯ ЗА ЦИТИРАНЕ

Die Quellen- und Sekundärliteratur wird in den Fußnoten nach dem Originaltitel auf folgende Weise zitiert:

Източниците и интерпретаторската литература се цитират в бележките с оригиналните заглавия по следния начин:

Monographien/Monografii:

Beispiel / пример: J.A. Aertsen, *Medieval Philosophy and the Transcendentals. The Case of Thomas Aquinas*, Leiden – New York – Köln, 1996, 21.

Aufsätze in Sammelbände:

Статии в сборници:

Beispiel / пример: T. Kobusch, „Gott und die Transzendentalien: Von der Erkenntnis des Inklusiven, Impliziten, Konfusen und Unbewußten“, in: *Die Logik der Transzendentalien (Miscellanea Mediaevalia 30)*, ed. M. Píková, Berlin – New York, 2003, 427–429.

Aufsätze in Sammelbände eines Autors:

Статии в сборни томове от един автор:

Beispiel / пример: L. Benakis, „Die aristotelischen Begriffe Physis, Materie, Form nach Michael Psellos“, in: *Id., Texts and Studies on Byzantine Philosophy*, Athens, 2002, 38–41.

Aufsätze in Zeitschriften:/Статии в списания:

Beispiel / пример: M. Gorman, „Uses of the Person-Nature Distinction in Thomas's Christology“, in: *Recherches de Théologie et Philosophie médiévales*, 67/1 (2000), 58.

Texte von mehreren Autoren oder Herausgeber:/

Текстове от повече автори или издатели:

Beispiel / пример: L. Denkova/P. Yaneva/K. Ivanova, „The Reception of Pseudo-Dionysius in Medieval Bulgaria“, in: *Die Dionysius-Rezeption im Mittelalter*, edd. T. Boiadjiev/G. Kapriev/A. Speer, Turnhout, 2000, 102–103.

Bei zweiter und weiteren Erwähnungen eines Textes in den Fußnoten wird der Text durch Name des Autors, Kurztitel und Hinweis auf die Fußnote, wo er zum ersten Mal zitiert ist, angeführt:

При второ и по-нататъшни споменавания на един текст в бележките под черта, текстът се въвежда с името на автора, съкратено заглавие и указване на бележката под черта, където е цитиран за първи път:

Beispiele / примери: Aertsen, *Medieval Philosophy* (cf. nt. 1), 58.

Benakis, „Die aristotelischen Begriffe“ (cf. nt. 3), 40.

Die Titel aller Werke, die man im Grundtext des Beitrages erwähnt, sind kursiviert und ohne Anführungszeichen zu zitieren:

Заглавията на всички произведения, споменати в основния текст на статията се цитират в курсив и без кавички:

Beispiel / пример: Die griechische Übersetzung der *Summa contra gentiles* erscheint im Dezember 1354. / Гръцкият превод на *Сума против езичниците* се появява през декември 1354 г.

Die Quellenliteratur wird nach den jeweils angenommenen Normen zitiert.

Изворовата литература се цитира по съответните общоприети норми.

Alle Autoren sind verpflichtet, ihre Beiträge mit einer kurzen Zusammenfassung (ca. 1000 Zeichen / 160 Worte) in englischer Sprache zu begleiten.

Всички автори се задължават да прилагат към статиите си кратко резюме на английски език (около 1000 знака / 160 думи).

CONTENTS

<i>Олег Георгиев (София)</i> Истината за един мит или „хроника на една предизвестена смърт“	7
<i>Мария Ванева (София)</i> Латинските съответствия на Аристотеловите термини $\epsilon\acute{\iota}\delta\omicron\varsigma$, $\mu\omicron\rho\phi\acute{\eta}$ и $\sigma\chi\eta\mu\alpha$ в средновековните преводи на <i>Категории</i> , <i>Топика</i> , <i>Физика</i> и <i>Метафизика</i>	33
<i>Величка Такева (София)</i> Marrae mundi и средновековното възприятие за време и пространство	46
<i>Iva Manova (Padua)</i> A Brief Account on the History of the Medieval and Early Modern Anti-Muslim Polemic	61
<i>Иван Христов (София)</i> Синергията в учението на св. Григорий Нисийски.....	80
<i>Герасим Петрински</i> Произходът на мотива за небесните <i>митарства</i> в житието на св. Василий нови.....	93
<i>Atanas Shinikov</i> Intellect, Madness, Instinct: Defining Foolishness in Ibn al-Jawzi's Stories of Fools	131
<i>Карлос Стел (Лувен)</i> Средновековната философия: невъзможен проект? Тома от Аквино и „авероисткия“ идеал за щастие.....	152

Смилен Марков (София/Лозана)

Теофан Никейски и приносът на паламитите

в дискусията за вечността на света 188

Christiaan W. Kappes (Universidad de los Hemisferios, Quito)

Idolizing Paganism – Demonizing Christianity: à propos:

N. Siniosoglou, Radical Platonism in Byzantium:

Illumination and Utopia in Gemistos Plethon 210

***In memoriam* 244**

***Abstracts in English* 247**

ОЛЕГ ГЕОРГИЕВ (София)

ИСТИНАТА ЗА ЕДИН МИТ ИЛИ „ХРОНИКА НА ЕДНА ПРЕДИЗВЕСТЕНА СМЪРТ“¹

*Подобно на онези творения на духа, които присъстват
в „културата“ като някакви „монументи“,
средновековната философия навява скука.
Десет века е само по себе си много време,
а десет века „мрак“ – още повече.*

Alain de Libera.

Penser au Moyen Age

*Some people still thought the world was flat!
Can you even imagine that?
Traditional children's poem*

Christine Garwood.

Flat Earth: The History of an Infamous Idea

Кратко въведение

Последната строфа от детската песничка, посветена на Колумб, която Кристине Гарууд цитира илюстрира най-добре онова, което тя нарича „късче научен фолклор“ и той е свързан с един от най-разпространените митове за Средновековието². Това е мит, който от почти два века насам е

¹ Този текст не е опит за апология на средновековието, нито си поставя за задача да идеализира интелектуалните достижения на тази епоха.

² Garwood, C. *Flat Earth: The History of an Infamous Idea*. New York: Thomas Dunne Books, 2007, p.1.

„пуснал дълбоки корени“ в масовото съзнание и е придобил емблематичен характер – митът за „плоската земя“. Популярните дефиниции за мита най-често го определят като разказ за лица или събития, изграден с помощта на фантастични или приказни елементи. От хоризонта на литературната история, например, митът е устна или писмена автономна езикова конструкция, която представлява емоционално ангажирано фантастично отражение на конкретен природен, социален, исторически или индивидуален феномен, изразен чрез реални веществени или антропоморфизирани образи с моделна функция. Философското разбиране за мита обаче е, пише Ернст Касирер, че той се схваща като една от формите и степените на самото знание и при това като такава (форма или степен), която с необходимост съответства на определена предметна област, представлявайки нейно реално отражение³. Дали тогава митът е приказан разказ за съществуващото с подчертано символичен или алегоричен характер, или е просто негов „преразказ“, допълнен с фантастични или приказни елементи? Митът, напомня Касирер, не изобразява даденото налично битие, а е особен, но типичен начин за създаване на образи, с помощта на който (начин) съзнанието излиза извън пределите на простото възприемане на получени чрез сетивата впечатления и започва да му се противопоставя. И ако подобно обяснение е отправна точка за разкриване фундаментите на митологичното съзнание, то в този текст ще се опитам да използвам опита на съвременната култура, за да анализирам последствията от широкото приложение на митологичната тематика в модерната социална среда и особено нейната употреба за въздействие върху масовото съзнание – политическите и идеологическите митове. Как можем тогава да отделим, особено в конкретния случай с „плоската земя“ „простата „вероятност“ на мита от „истинността“ на строгата наука? Мисля, че това може да стане по-най лесния начин:

³ Касирер, Э. *Философия символических форм*. т.2: Мифологическое мышление. Университетская книга. Москва-Санкт-Петербург, 2001., с.15.

като забравим предразсъдъците и погледнем реалните факти, т.е. дошлите до нас свидетелства за мнението на средновековното отношение относно представата за „плоската земя“, както и всички обстоятелства около „раждането“ на самия мит.

1. Митовете за средновековието

От традицията на френския структурализъм можем да разберем, че човешкият мозък изглежда работи като категоризиращо устройство, като дихотомизираща машина, постоянно подразделяйки света на двойки категории: природа и култура, мъжко и женско, материално и духовно и т.н, пише Стивън Гулд в гл. 4 на книгата си *Динозавър в купа сено: размисли върху естествената история*. (*Dinosaur in a Haystack: Reflections in Natural History*)⁴. Този дълбинен (вероятно вроден) навик на мисленето ни причинява обаче отделни проблеми, когато се нуждаем от анализ на множеството пространствени дадености, които така очевийно формират част от заобикалящият ни свят. Те са толкова устойчиви, но и естествено преходни в своето изменение, че понякога не успяваме да отделим основните точки или отделните епизоди в този процес и което е по-интересно – скритите равнища на промяна в безкрайната верига от последователности на почти неуловимо превръщане. По тази причина, пише Гулд, често погрешно избираме определени епизоди като фиксиращи категориалните граници, но мълчаливо отхвърляме естествената сложност и продължителност на процеса, прикривайки го зад „естествената“ обвивка на нашите ментални навици⁵.

Подобни ментални навици са особено продуктивни, когато категоризираме определени исторически епохи, подла-

⁴ Gould, Stephen J. The Late Birth of a Flat Earth. In: *Dinosaur in a Haystack: Reflections in Natural History*. Three Rivers Press, New York. 1995. p.38–53.

⁵ *ibid.* p.38.

гайки ги на удобната дихотомична дисекция: общественоекономическа формация и начин на производство, класи и класова принадлежност, социална справедливост – несправедливост, религия-наука и т.н. Не бива да ни учудва тогава, че от времето на ренесанса насам на средновековието се гледа като на епоха, животът в която се различава твърде много от положената от модерността категориално-систематизираща мяра за „нормалност“. И това е така, не само защото средновековието е времето, в което вярата е „наложила“ абсолютната си воля върху човешкото същество и е подчинила неговите витални импулси на умъртвяващата всичко ригидност. Тоталната представа за него е като за абнормен и нечовешки свят, в който всичко се извършва според друга, извън световна логика и мяра, която създава представата за нереална и дори приказна космическа универсалност. Естественият резултат от такава представа е „спонтанното“ възникване на обяснения и твърдения, които постепенно придобиват митологичен характер. Следствието: пораждането на множество митове за средновековието, повечето от които поразяват с неумението и нежеланието да се открият истинските черти на една цяла епоха и прилежаща ѝ културна традиция. Ще припомня набързо някои от тях.

Един от най-разпространените митове, на който ще се спра накратко, е станал пословичен, когато се оповестява интелектуалната немощ или, за да бъде по-точен – глупостта на хората от средновековието. Това е онази „популярна“ още от училище история за диспутите, свързани с въпроса, колко ангела/демона могат да се съберат на върха на една игла. Още повече, че тази, наглед комична ситуация, която казват че била тема за дебат в кводлибеталните диспути в средновековните университети, създава усещането за пародийност и което е още по жалко – за примитивност на цялата средновековна образованост и култура. Точно затова е изключително трудно за всеки, който прави опит да се пребори с установения от много време предразсъдък и да накара вярващите в него да си представят, че този въпрос може да бъде всъщност достатъчно сериозен. И той действително е такъв! За да разберем

неговата сериозност обаче, трябва да го погледнем от съвсем различен ъгъл. Например, от гледната точка на Аристотеловата „Физика“.

И тъй, ако ангелите са разумни, нетелесни природи, то може ли на едно място да се поместят няколко ангела? Добре известно е, че Аристотеловата представа за космоса се различава коренно от представата на съвременната физическа наука в частта за статута на съществуващите неща и по специално за отношенията между тяло и място. Аристотел не само е дискутирал в детайли този въпрос⁶, но и принципно е постулирал неразкъсваемостта на връзката между тяло и място. По една проста причина – стабилността и устойчивостта на съществуващото като едно цяло. Като нещо, в което липсва празно пространство или казано с други думи „пустота“. Или изразено по друг начин: нещата и техните места следва да съществуват като едно неразделно цяло: не може да има тела, които да не се намират на някакво „място“, нито „места“, които да не са обиталище на някакво „нещо“. А и невъзможно което и да е, в първичния смисъл (т.е. в отношение към самото себе си), да бъде в самото себе си⁷, ни казва Аристотел. Очевидно е при това положение сериозността на питането: може ли да има „неща“, чието съществуване да не е свързано с (т.е. да не е поместено в) някакво място? Защото, ако приемем, че мястото е своеобразната граница на тялото, тъкмо като обгръщащо го и отделящо го от другите места-границы, то възможно ли е в една точка-място да са поместени няколко тела? И ако това питане може да получи сигурен отговор, що се отнася до материалните неща, то по съвсем различен начин звучи то приложено по отношение на разумните интелигенции и по-точно

⁶ Вж. например началото на кн.Δ на *Физика*, 208a 25–35, където се обсъжда не само отношението между тяло и място, но Аристотел ги свързва и с движението, анализирайки понятието „преместване“, т.е. прехождането на тялото от място в място. А в дефиницията за „място“ (208b 25–30) той заявява, че местата съществуват наред с телата и че сетивно възприеманите тела се намират на някакво място.

⁷ *Физика*, IV, 3 210b 22–35.

към ангелите. Тук възникват множество проблеми, които изискват преосмисляне на някои основни Аристотелови категории. Свързани ли са ангелите с някакво конкретно място, което те обитават постоянно или могат да обитават повече места. Как се осъществява връзката на ангелите с местата, при положение, че те не притежават свое (постоянно) материално тяло? Съществува ли удържащо ги място-граница? И още: ако в светите текстове има свидетелства за появата на ангели в тяло, то какъв е статутът на тези тела и дали те имат просто „временен“ характер?

На част от тези въпроси аз се опитах да дам отговор преди време⁸ като сега ще напомня накратко някои от направените тогава изводи: тъй като ангелите, сами по себе си не притежават свое конкретно място затова те не се приписват на тялото, което движат, нито са пространствено разположени в него като някакво материално нещо в друго нещо – както, например, светлината в атмосферата; нито пък те са на някаква измерима дистанция от него или в някаква приблизителна близост до него⁹. От друга страна, понякога се казва, че ангелът е на определено място, въпреки, че не е в някакво тяло. Както, когато ангелът улеснява някого в нещо, защитава го или управлява неща, които не са тук и сега. По тази причина, неговата връзка с нещата се определя в термините на *въздействие* върху тях и *властване* над тях. Може да се каже тогава, че ангелът е съотнесен към това място, където действа, макар и не в аристотеловия смисъл на „съдържащ се в него“¹⁰. Следователно връзката на ангела с материалния елемент е индивидуална, но не постоянна; един ангел може да замени друг като условие за връзката с него (тялото), но не може да има множество ангели в едно и също място или тяло. По този повод Гросетест казва, че на мястото, в което ангелът

⁸ Вж. *Средновековната образованост. Три студии*. Изд. ателие Анго Боянов. С., 2002 г., с. 77–92.

⁹ Вж. и: McEvoy. *The Philosophy of Robert Grosseteste*. Oxford, 1982, p.54

¹⁰ *Средновековната образованост. Три студии*. с.79.

е в даден момент, той е представен, но не е ситуиран; макар, че не заема това място, той е представен изцяло и е навсякъде в него, така, както човешката душа е представена в тялото, без да бъде ситуирана на определено място и макар, че не притежава свое конкретно обиталище, тя все пак е едновременно във всички негови части.

Дънс Скот пък предефинира връзката тяло-място и казва, че мястото, макар и неразрушимо *per se* е разрушимо *per accidentiam*, т.е. всеки път, когато тялото променя мястото си, това място, което то е заемало, престава да съществува в смисъл, че е било заемано от някакво тяло. Така той променя визията за отношението тяло-място като дава свобода на тялото да бъде независимо от необходимостта за позициониране. От тази гледна точка поставеният по-горе въпрос става безсмислен: ангелите не са по необходимост на никое място, защото, като духове, не се нуждаят от нищо, което да ги „съдържа“. Или, като духовни природи ангелите не заемат мястото дименсионално, т.е. не го „раздуват“ и така не се „поместват“ в него; ангелът не е никога „заедно“ с мястото и не е свързан с него.

И ако въпросът за ангелските места изисква сериозна теоретическа аргументация и обръщане не само към Аристотеловата *Физика*, но и към философията и теологията¹¹, то „ма-

¹¹ Разбира се, аз не искам да кажа, че Аристотеловата *Физика* е била подръчно четиво на обикновения човек от средновековието, нито бих искал да идеализирам образоваността и интелектуалните умения на хората от онова време. Напротив, свидетелства за наивността и дори – примитивността на всекидневното мислене на тези хора, казва Ален дьо Либера в книгата си *Мисленето на средновековното* (Alain de Libera. *Penser au Moyen Age*, Paris, Seuil, 1991.) могат да бъдат открити в опита да се отговори на „научни“ въпроси като: Може ли Бог да знае повече, от онова, което знае? Оглупяват ли идиотите по пълнолуние? Останали ли са белези по тялото Христово след възкресението? Дали клепналите уши са признак за благородство? Бил ли е гълъбът, в чиито образ се е явил Свети Дух истинска птица.? – и т.н.

шината за митове“ за средновековието разчита на лековерието и отдавна установените предразсъдъци на читателите. Така списъкът може да бъде допълнен с митовете за **жестокостта на средновековието** и за масовото прилагане на смъртното наказание (основно чрез обесване или обезглавяване (за аристокрацията) за криминални престъпления или престъпления срещу властта на сузерена, както и изгаряне на клада, за прегрешения срещу вярата, **за повсеместното насилие**, ширещо се навсякъде и за жестокостта на инквизицията; **за умиращите от глад бедняци**, които са безмилостно експлоатирани от своите господари, които водят „скотско“ съществуване и живеят в къщи със сламени покриви; за **„затворените“ за простолюдието библии**, които са достъпни само за клира, включително истините, „заключени“ в светите текстове; за **вонящите и нечистопа̀т̀ни средновековни хора**, които изливат всевъзможни зловонни течности върху главите на едва промъкващите се по тесните градски улички хора; затова, че започнали да използват **каденето с тамян** за да потиснат зловонието, което се е носело от вярващите, или пък че сключвали бракове единствено през май или юни, защото по това време са направили годишното си къпане; **за потисканите и обезправени жени** и за единствената достойна и смела представителка на нежния пол, дръзнала да се опълчи на мъжката доминация – Жана д'Арк; за **грубите и необразовани** средновековни хора и липсата на интелектуални постижения в онези времена. И разбира се: митът за „плоската земя“.

1.1. Възникване и кратка история на мита за „плоската земя“ според гледната точка на модерността

Повечето критици на средновековието, както и всички онези, които имат бегли познания за тази епоха са убедени в „древността“ на вярването за „плоската земя“. Пък и за тези критици е някак си е „съвсем естествено“ хората от времето преди великите географски открития да мислят така. За тяхна голяма изненада ще трябва да кажа, че този мит повторно

оживява преди около 180 г. и той няма нищо общо с космографската визия на средновековните учени мъже. И не само защото те са познавали в детайли и признавали авторитета на текстовете на Аристотел или Птолемей по въпросите от областта на космографията, но и защото, когато някой казвал, че земята е „плоска“, той имал предвид – и нека това да не се забравя! – **видимата част** на света. Всъщност, за да бъде точен, цитираните автори, които през средновековието действително говорят, че земята е „плоска“ се броят на пръсти – например раннохристиянският апологет (ок.250-ок.325), Лактанций и най-вече александриецът Козма Индикоплов (Индикоплевст, буквално: плавал до Индия), който живял по времето на византийския император Юстиниан I (527–565) и пътувал далече на Изток, а на старини приел монашество и разказал за видяното и чуто в своята „Християнска топография“, преведена впрочем в България, вероятно през X век. Смята се, че влияние върху неговата космографска визия оказало несторианството и учението на Теодор Мопсуетски (Мопсуестийски).

В действителност, повторното „оживяване“ на мита за плоската земя (след появата му през 17 век в дебатите за истинността на католическата доктрина между протестанти и католици) най-често се свързва с излязлата през 1874 книга на Джон Дрейпър, наречена „История на конфликта между религията и науката (John William Draper, *History of the Conflict Between Religion and Science*) и книгата на Ендрю Уайт „История на борбата между науката и теологията в християнския свят“ от 1896 г. (Andrew Dickson White – *History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*). Техен идеен вдъхновител е романтичната биография на Колумб, написана през 1828 г. от Уошингтън Ървинг, представена в книгата „История на живота и пътешествията на Христофор Колумб“ (Washington Irving – *A History of the Life and Voyages of Christopher Columbus*). В част I, кн. 3, гл.2 Ървинг описва гениалната догадка на Колумб, който, преди Коперник се „досетил“, че земята е кръгла, като гледал положението на звездите и показанията на компаса, който сочел към някаква, различна

от северния полюс, точка¹² и така той достигнал до извода, че старите космологически вярвания трябва да бъдат преоценени¹³.

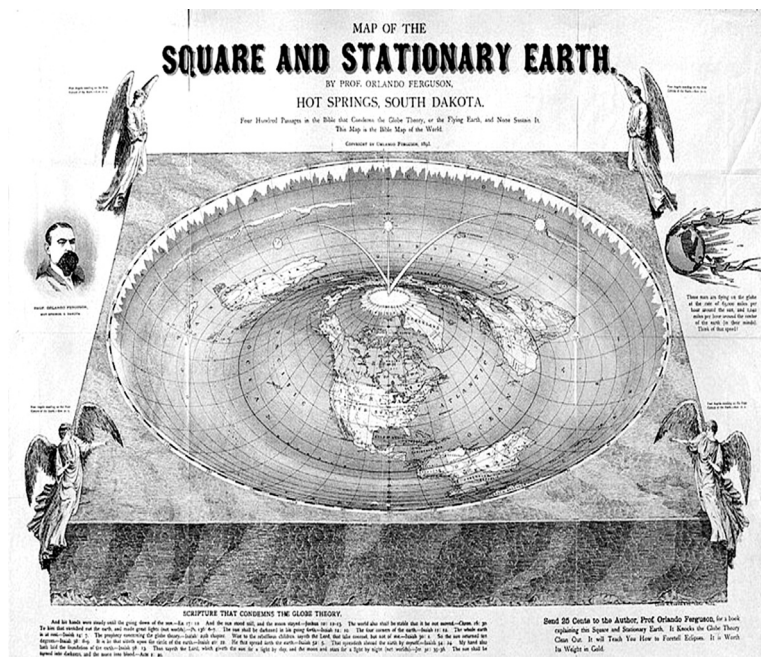
Тук не можем да не прибавим и името на Орландо Фергюсън, самозван професор от Хот Спрингс, Южна Дакота, който, през 1893 г. създава и популяризира – изнесъл 93 публични лекции – изготвена от него карта на „плоската земя“, в която обединил, по собствените му думи, науката и теологията. В защита на своята теза Фергюсън се позовава на Светото Писание, като цитира избрани пасажии от библейския текст¹⁴.

¹² Irving, W. *A history of the life and voyages of Christopher Columbus*, In four vols., Published by A. and W. Galignani, Paris, 1928, Vol. I, p. 200.

¹³ В интерес на истината трябва да се каже, че назначената от испанската кралска двойка комисия, съставена от клирици и светски лица и под председателството на Ернандо де Талавера (Hernando de Talavera), изповедник на кралица Изабела, стигнала до извода, че на Колумб няма да му стигне времето и провизиите за да изпълни мисията си и да достигне Индийския океан, тъй като земната окръжност е твърде голяма, като за тях нямало никакво съмнение, че Земята е кръгла. Вж.: Gould, Stephen J. *The Late Birth of a Flat Earth*, с.42. Съвсем друго обаче ни казва Ървинг: Колумб простичко и с естествено красноречие изложил тезата си, като демонстрирал как науката бива спъвана в своя прогрес от монашеския фанатизъм. *A History of the Life and Voyages of Christopher Columbus*. p. 61–2.

¹⁴ „Тъй стояха ръцете му издигнати до залез-слънце – Изход 17:12;... спри се слънце над Гаваон, и ти, месечино, над Айалонската долина!... И слънцето се спря и месецът стоя – Иисус Навин 10:12–13;... защото Той основа вселената, тя няма да се поклати – 1 Паралипоменон 16:30 (в King James Bible, Cambridge verse се казва:... **the world also shall be stable, that it be not moved** – Светът ще остане неподвижен, той няма да помръдне.); Който утвърди земята върху водите, защото е вечна милостта Му – Пс 135:6;... и разсеените юдеи ще свика от **четирите земни краища** – Исаия 11:12; Цялата земя си отдъхва, почива (т.е. е неподвижна)... Исаия 14:7; След туй видях четири ангела да стоят на четирите ъгли на земята, държейки четирите земни ветрове... – Откровение на свети Йоана 7:1; Той е Оня,

Аргументите в тях могат да бъдат разделени основно на две: на първо място се изтъква неподвижността на Земята и въртящите се около нея небесни светила, а на второ – аргументите за плоската форма или „краищата“ на Земята.

С историята за „плоската земя“ е свързано името и на френския астроном Камий Никола Фламарион (Camille Flammarion) в издадената през 1888 книга *L'atmosphère: météorologie populaire*, в която се говори, че небесата се докосват със земята. В нея между другото се казва: А един прос-

който седи над кръга на земята... Исаия 40:22; Тъй говори Господ Бог, Който е сътворил небесата и тяхното пространство, Който е **разпрострял** земята и нейните произведения – Исаия 42:5;... Аз съм Господ, Който всичко сътворих, Сам прострях небесата и със силата Си **разстлах** земята – Исаия 44:24; Голямо беше това дърво... и видеше се то до краищата на цяла(та) земя – Даниил 4:8.

тодушен мисионер от Средновековието дори ни казва, че в едно от своите пътувания в търсене на земния рай той достигнал хоризонта, където се докосват небето и земята, и където открил сигурно място, в което те не се съединяват и през него той си проврял раменете и така преминал през покрива на небесата¹⁵.

Като цяло, изходна точка на мита за „плоската земя“ е допускането, че класическата древност е приела за валидна

¹⁵ Flammarion, Camille (1888). *Latmosphère: météorologie populaire*. Paris: Hachette. p.163. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k408619m/f168.image>; Вж.и: Flammarion, Camille. *The Atmosphere*. Ed. By James Glaisher, Harper&Brpthers Publishers New York. 1873, p.103. A naïve missionary of the Middle Ages even tells us that, in one of his voyages in search of the terrestrial paradise, he reached the horizon where the earth and the heavens met, and that he discovered a certain point where they were not joined together, and where, by stooping his shoulders, he passed under the roof of the heavens.

постановката, според която земята има сферична форма, а след като Ератостен, през 3 в. пр.Хр. математически доказва правотата на Аристотеловата космологическа доктрина, изчислявайки големината на земната окръжност, то тя остава валидна до времето на „тъмните векове“. Средновековните хора, обаче, постепенно забравили това знание и затова приемали, че земята е плоска повърхност, обгърната от похлупака на небесата. Ренесансът е този, който отново преоткрива и налага истината, благодарение на смелостта на Колумб и на другите изследователи като не само достигнали и отишли отвъд познатия „край на Земята“, но успели – като Магелан – да доплават до първоначалната точка от противоположна посока. Примамливо, но дълбоко невярно обяснение. По простата причина, че средновековните учени мъже никога не са „забравяли“ античната идея за сферичната форма на Земята, както и на всички небесни тела, която е била за тях необорим космологичен факт. Свидетелства за това можем да открием не само при Августин, Исидор от Севиля или Беда Достопочтени, но и при Роджър Бейкън и Тома от Аквино, като последните, с помощта на преведените от арабските преводачи Аристотелови текстове, препотвърждават идеята за сферичната форма на Земята, през 13 век. Същото може да се каже и за автори от 14 век като Жан Буридан и Никола Оресм. При това, тук не става въпрос единствено за типа аргументация, с която например във Византия патриарх Фотий в своята „Библиотека“¹⁶ отхвърля възгледите на Козма Индикоплов от „Християнска топография“, просто защото не е съгласен с неговата представа (нито със стила му на изложение) за формата и структурата на света. От единадесети век нататък идеята за **сферичния универсум** е принципно защитавана от византийските космографи. Използвайки за основа естественонаучните представи на езическите автори от питагорейците нататък (с някои изключения като Левкип и Демокрит), космографите от единадесетото столетие с пренебрежение отхвърлят идеята на Козма, че земята е паралелограм, обкръжен от стена,

¹⁶ PG.T.103, col.69.

която се докосва до небесния свод, а в центъра ѝ има висока планина, зад която слънцето се скрива всяка вечер¹⁷. Кръглата форма на Земята е коментирана и от Григорий Палама, който в още в самото начало на „150-те глави“ (част III, *Земната сфера*, гл.8–14), когато описва земната сфера, според традицията на елинската натурфилософия никъде не споменава и дума за „плоската земя“¹⁸. На Запад, парижкият схоляр Бартоломео Английски, в енциклопедията си „За свойствата на нещата“ (*De proprietatibus rerum*), писана между 1240 и 1250 г. в съгласие със своите предшественици пише, че Англия е най-големият остров в Океана, обкръжена е отвсякъде от морето и встрани от **земния кръг**¹⁹. **Идеята за кръглата форма на земята може да бъде проследена дори в пространството на християнската мистика: св. Хилдегард от Бинген през 12 в., в *Liber Divinorum Operum* (Книга за Божествените деяния), позната също и като *De operatione Dei*, ни представя изображение на сферичната земя и четирите сезона. И т.н и т.н.**

¹⁷ Вж. Георгиев, О. The Cosmographic Visison in the Byzantine Scholarly Tradition in the 11th 12th Centuries and its Impact on the Study of the Liberal Arts. In: Archiv fur Mittelalterliche Philosophie und Kultur. Heft VIII. Herausgegeben von Tzotcho Boiadjiev, Georgi Kapriev und Andreas Speer. Universitatsverlag „St.Kliment Ohridski“, Sofia – Köln, 2002. pp.62–82.

¹⁸ В гл.12 например се казва: „... трябва да се има предвид, че повърхността на водата, която виждаме и която се намира под нас, а също и основата на земята, по която ходим почти съвпада с повърхността на **земната сфера**, която населяваме“. Вж. Saint Gregory Palamas. *The One Hunderd and Fifty Chapters*. A Critirical Edition. Translation and Study by R. Sinkewicz. Toronto, 1988. p.95 (**1130 5** в гръцкия текст).

¹⁹ „England is the most island of Ocean, and is beclipped all about by the sea, and departed from the roundness of the world... (*Et cuius totus indigent orbis ope*. Liber XV, De provinciis)“. Steele, R. *Mediaeval Lore from Bartholomew Anglicus*. Echo Library, 131 High. St. Teddington, Middlesex. 2006. p.34.